

UDK: 37.035.6 (571.1)

QORAQALPOQ XALQINING NOMODDIY MADANIY MEROSI: TARIXIYLIK VA ZAMONAVIY TA'LIMDAGI O'RNI

Xasanova Aynura Mavlanovna

Qoraqalpogiston Respublikasi Xo'jayli tumani

1-sonli texnikum tarix fani uqituvchisi, 2 toifali pedagog.

Annotatsiya: Ushbu maqolada qoraqalpoq xalqining asrlar davomida shakllangan boy va betakror nomoddiy madaniy merosi, uning falsafiy-tarixiy ildizlari hamda bugungi kun yosh avlod tarbiyasidagi o'rni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan keng qamrovli tahlil qilinadi. Maqolada xalq og'zaki ijodi eposlari, jirovchilik san'ati, moddiy-amaliy hunarmandchilik an'alarini umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish, dars jarayonlarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: nomoddiy madaniy meros, milliy o'zlik, dostonchilik, "Alpamis", "Qiriq qiz", jirov, qo'biz, qoraqalpoq o'tovi, amaliy san'at, integratsiyalashgan ta'lim, vatanparvarlik, Savitskiy muzeyi, milliy o'yinlar.

Kirish

Bugungi shiddatli globallashuv va axborotlashgan jamiyat asrida dunyo xalqlari madaniyatlarining o'zaro qorishuvi va yagona andozaga kelishi tendensiyasi kuzatilmoqda. Bunday murakkab sharoitda har bir millat va elatning o'z o'ziga xosligini, tili, urf-odatlarini hamda tarixiy-madaniy xotirasini saqlab qolishi milliy xavfsizlik va ma'naviy barqarorlikning muhim shartidir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, yangi renessans poydevorini yaratish jarayonida yoshlarni vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga sadoqat va bag'rikenglik ruhida tarbiyalash bosh mezon etib belgilangan.

O'zbekiston ma'naviy xaritasida Qoraqalpog'iston o'zining qadimiy va boy madaniy qatlami bilan alohida ajralib turadi. Qoraqalpoq xalqining madaniy merosi asrlar davomida Orol-Kaspiy havzasidagi ko'chmanchi, yarim ko'chmanchi va vohalardagi o'troq dehqonchilik turmush tarzi simbiozi asosida shakllangan bo'lib, o'zida yuksak gumanistik, axloqiy va pedagogik g'oyalarni mujassam etgan. Ushbu xazinani zamonaviy pedagogik jarayonlarga metodik jihatdan to'g'ri tatbiq etish yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlashga xizmak qiladi.

1. Og'aki Adabiyot va Folklor: "Shajara"dan Eposlargacha

Qoraqalpoq madaniyatining eng baquvvat ustunlaridan biri — bu uning bepoyon va chuqur falsafiy ma'noga ega bo'lgan folklor merosidir. Yozma adabiyot keng ommalashgunga qadar xalqning o'tmishi, dunyoqarashi, huquqiy mezonlari va pedagogik qarashlari dostonlar (eposlar) va og'zaki tarix — "shajara"lar orqali avloddan avlodga o'tib kelgan.

"Alpamis" va "Qiriq qiz" dostonlarining pedagogik potentsiali

Qoraqalpoq eposlari jahon folklorshunosligida o'zining monumental xarakteri bilan tan olingan. Ayniqsa, "Alpamis" dostoni xalqning mardlik, qat'iyatlilik, do'stlikka sadoqat va oila muqaddasligi haqidagi yozilmagan ijtimoiy qonuniyatlari vazifasini bajargan. Dars jarayonida ushbu doston qahramonlarining xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali yoshlarda qat'iy xarakter va vatan tuyg'usini shakllantirish mumkin.

O'ziga xosligi bo'yicha dunyoda yagona hisoblangan "Qiriq qiz" dostoni esa xotin-qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'rni, ularning nafaqat nafosat, balki mardlik, harbiy strategiya va donolik timsoli ekanligini ko'rsatadi. Guloyim va uning dugonalari obrazi bugungi qizlarimiz uchun mustaqillik, vatan himoyasi va intellektual salohiyat bobida buyuk namunadir.

Jirov va Baqshilar maktabi — milliy mafkura tashuvchilari

Qoraqalpoq musiqiy va og'zaki san'atini jirov va baqshilarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

- **Jirovlar** — qadimiy qahramonlik dostonlarini faqatgina maxsus cholgʻu — qoʻbiz joʻrligida, tomoq ovozi (tolgʻaw) bilan ijro etuvchi noyob sanʼatkorlardir. Qoʻbizning mungli va chuqur sadolari, jirov dostonlaridagi falsafiy oʻgitlar insonni oʻzligini anglashga, ajdodlar ruhiga hurmat koʻrsatishga chorlaydi.

- **Baqshilar** — koʻproq lirik va ijtimoiy dostonlarni dutor joʻrligida ijro etib, xalqning kundalik hayoti, quvonch va tashvishlarini musiqaga solganlar. Bu ikki maktab yoshlarning estetik didini oʻstirish bilan birga, ularda auditoriya oldida soʻzlash va eshitish madaniyatini yuksaltiradi.

2. Moddiy Madaniyat va Amaliy Sanʼat: Ramzlar va Texnikalar

Qoraqalpoq xalq amaliy sanʼati oʻzining geometrik aniqligi, kompozitsion murakkabligi, ramziyligi va ranglar mutanosibligi (asosan qizil, koʻk, yashil va sariq ranglar uygʻunligi) bilan ajralib turadi.

Qoraqalpoq Oʻtovi (Qara úy) — arxitektura va falsafa chorrahasi

Qoraqalpoq oʻtovi (qara úy) shunchaki mavsumiy turar joy emas, balki koinot va jamiyat tuzilishining oʻziga xos arxitekturaviy modelidir. Oʻtovning qurilish konstruksiyasi (kerege, uwiq, shan'araq) bir-biriga jips bogʻlangan boʻlib, u oila va el-yurt jipsligini anglatadi.

Oʻtovning ichki qismini bezatishda qoʻllaniladigan kigizlar, boʻyralar va toʻqilgan chiziqlar (bawlar) maxsus naqshlar bilan bezatilgan. Masalan, "qoʻshqor muyniz" (qoʻchqor shoxi) naqshi farovonlik, kuch-quvvat va himoya ramzi hisoblangan. Ushbu ramzlarni darslarda tahlil qilish oʻquvchilarda mantiqiy va ramziy fikrlashni rivojlantiradi.

Toʻqimachilik va tikuvchilik sanʼati

Qoraqalpoq ayollarining milliy liboslari, xususan, kelinchaklar bosh kiyimi — "saukele" va yosh onalar kiyadigan "kiymeshik" oʻzining murakkab zanjir tikish, koʻklama va munchoqlar bilan bezatish texnikasi tufayli sanʼat durdonasi hisoblanadi. Bugungi kunda ushbu qadimiy toʻqimachilik andozalarini zamonaviy hunarmandchilik

yoʻnalishlariga, jumladan, amigurumi (oʻyinchoqlar toʻqish sanʼati) kabi trendlarga badiiy jihatdan integratsiya qilish orqali milliy brendlarni yaratish imkoniyati mavjud. Bu esa texnologiya darslarida oʻquvchi-qizlarni kasb-hunarga yoʻnaltirishda muhim omildir.

3. Madaniy Merosning Taʼlim-Tarbiyadagi Metodik Oʻrni hamda Innovatsion Yondashuvlar

Tarix, adabiyot, tasviriy sanʼat, texnologiya va tarbiya fanlari darslarida qoraqalpoq madaniy merosidan unumli foydalanish taʼlim samaradorligini oshiradi. Buning uchun quyidagi innovatsion va pedagogik metodlarni dars jarayoniga tatbiq etish tavsiya etiladi:

1. Fanlararo integratsiyalashgan darslar tizimi: Mavzuni faqat bir fanning tor doirasida qoldirmasdan, integratsiyalashgan dars shaklida tashkil etish lozim. Masalan, "Qoraqalpogʻiston tarixi" mavzusi oʻtilayotganda tarix oʻqituvchisi xalqning shakllanish davrini tushuntiradi, adabiyot oʻqituvchisi dostonlardan namunalar keltiradi, musiqa oʻqituvchisi esa qoʻbiz yoki dutor ijrosidagi kuylarni eshittiradi.

2. "Virtual Ekskursiya" va Muzey pedagogikasi: Nukus shahridagi dunyoga mashhur I.V. Savitskiy nomidagi Qoraqalpogʻiston Respublikasi davlat sanʼat muzeyi hamda Qoraqalpoq oʻlkashunoslik muzeyi eksponatlari ulkan taʼlimiy material hisoblanadi. AKT imkoniyatlaridan foydalanib, virtual sayohatlar uyushtirish oʻquvchilarning darsga boʻlgan qiziqishini oshiradi.

3. Milliy oʻyinlar va Jismoniy madaniyat integratsiyasi: Darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarda hamda jismoniy tarbiya darslarida qoraqalpoq milliy oʻyinlaridan ("arqan tartis" (arqon tortish), "tas koʻteriw" (tosh koʻtarish), "xoʻroz urush") foydalanish jamoada ishlash va doʻstona raqobat tuygʻularini tarbiyalaydi.

Xulosa

Qoraqalpoq xalqining nomoddiy madaniy merosi — bu shunchaki oʻtmish xotirasi yoki muzey zalidagi muzlab qolgan eksponat emas. U — xalqning tirik ruhi, uning asriy donoligi va maʼnaviy yoʻllanmasidir. Taʼlim tizimining har bir boʻgʻinida ushbu boy merosni tizimli, ilmiy asoslangan va innovatsion metodlar yordamida oʻrganish va

o'rgatish bugungi yoshlarimizni o'z milliy ildizlariga tayanadigan, ayni paytda umumbashariy qadriyatlarni hurmat qiladigan komil insonlar qilib tarbiyalashda eng asosiy vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamolova, D. Qoraqalpoq folklori va uning gumanistik g'oyalari. Toshkent: "Ma'naviyat", 2021.
2. Ayimbetov, Q. Xalq donoligi (Qoraqalpoq folklori bo'yicha o'quv qo'llanma). Nukus: "Qaraqalpaqstan", 1988.
3. I.V. Savitskiy nomidagi davlat san'at muzeyi kolleksiyalari va ilmiy-tadqiqot materiallari to'plami. Nukus, 2019.
4. O'zbekiston tarixi va milliy madaniyat darsliklari hamda metodik qo'llanmalari. Toshkent, 2024.